

ЦИФРОВА ДЕРЖАВА ЯК САМОСТІЙНА ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

Юрій Олександрович ВИХОДЕЦЬ,

*доктор філософії, доцент,
професор кафедри кримінології та
інформаційних технологій Національної
академія внутрішніх справ
<https://orcid.org/0009-0008-1312-9248>*

Цифрова трансформація публічної влади є одним із ключових процесів розвитку сучасної держави. Її значення полягає не лише у впровадженні електронних сервісів, автоматизації документообігу чи переведенні адміністративних послуг в онлайн-формат. У сучасних умовах цифрове середовище дедалі більше стає простором реалізації державних функцій, адміністративних процедур, юридично значимої комунікації між державою та людиною, міжвідомчої взаємодії, обігу офіційних даних і забезпечення публічного інтересу.

Для України ця проблематика має особливе значення. З одного боку, цифровізація публічної влади вже має розвинене нормативне підґрунтя. Закон України «Про Національну програму інформатизації» визначає правові засади формування і виконання Національної програми інформатизації [1]; Концепція розвитку електронного урядування в Україні закріплює напрями розвитку електронної взаємодії держави, громадян і бізнесу [2]; Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки відобразила перехід від вузького розуміння інформатизації до ширшої парадигми цифрової трансформації [3]. З іншого боку, наявність нормативного масиву ще не означає сформованості цілісної теоретико-правової концепції цифрової держави.

Актуальність теми зумовлена тим, що цифровізація змінює не саму природу публічної влади, а способи її реалізації. Держава дедалі частіше взаємодіє з людиною через електронну ідентифікацію, цифрові сервіси, реєстрові записи, автоматизований обмін даними та інформаційно-комунікаційні системи. У таких умовах постає принципове питання: чи є цифрова держава лише технологічною модернізацією управління, чи вона становить нову організаційно-правову якість публічної влади.

У сучасній юридичній науці категорії «інформаційне суспільство», «інформатизація», «електронне урядування», «електронна демократія», «цифрове врядування», «цифровізація», «цифрова трансформація» і «цифрова держава» нерідко використовуються як близькі або навіть взаємозамінні. Такий підхід є методологічно вразливим, оскільки кожна із зазначених категорій має власний зміст, функціональне призначення і правову природу.

Особливо важливим є розмежування електронного урядування та цифрової держави. Електронне урядування традиційно розглядається як використання інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності органів публічної влади, наданні послуг і взаємодії з громадянами та бізнесом. Натомість цифрова держава є ширшою категорією, оскільки охоплює не лише електронне надання послуг, а й цифрову організацію публічної влади, юридичне значення даних, електронну ідентифікацію, цифрову довіру, інтероперабельність, інформаційну безпеку, захист прав людини та кіберстійкість.

Проблема полягає у тому, що без чіткого теоретико-правового визначення цифрової держави неможливо коректно визначити об'єкти правового регулювання, межі відповідальності суб'єктів публічної влади, гарантії прав людини у цифровому середовищі та зміст правового забезпечення інформаційної безпеки. Технологічна зручність цифрових сервісів не може підміняти юридичну визначеність, законність, прозорість, підзвітність і можливість захисту прав особи.

Метою дослідження є обґрунтування цифрової держави як самостійної теоретико-правової категорії, визначення її співвідношення з електронним урядуванням, інформатизацією, цифровим врядуванням і цифровою трансформацією, а також формулювання людиноцентричного підходу до розуміння цифрової публічної влади.

Теоретичні засади дослідження цифрової держави формувалися на перетині кількох наукових напрямів: теорії держави і права, адміністративного права, інформаційного права, науки публічного управління, інформаційної безпеки та кібербезпеки.

У зарубіжній науці важливе значення мають праці М. Кастельса, який у межах концепції мережевого суспільства обґрунтував вплив інформаційних мереж на соціальні структури, комунікацію та механізми влади [4]. Дж. Фаунтейн довела, що інформаційні технології не просто автоматизують державне управління, а взаємодіють з інституційними структурами, адміністративними нормами та організаційними практиками [5]. П. Данліві, Г. Марджеттс, С. Бастоу та Дж. Тінклер у межах концепції digital era governance показали перехід від традиційних моделей публічного управління до цифрового врядування [6].

В українській юридичній науці проблематика цифрової держави розвивалася в межах досліджень інформаційного права, електронного урядування, правового забезпечення інформаційної сфери, захисту персональних даних та інформаційної безпеки. Важливе значення мають праці В. Г. Пилипчука, В. М. Брижка, І. М. Дороніна, О. А. Баранова, П. С. Клімушина, Є. О. Калішенко та інших дослідників [7-10]. Водночас у наявних дослідженнях ще не завжди достатньо чітко розмежовано цифрову державу як комплексну правову категорію та електронне урядування як один із етапів її становлення.

Цифрову державу доцільно розглядати не як технічну платформу, сукупність електронних сервісів або результат інформатизації, а як організаційно-правову модель здійснення публічної влади у цифровому

середовищі. Її сутність полягає у тому, що державні функції, адміністративні процедури, публічні послуги, міжвідомча взаємодія, облік юридично значимих даних і комунікація з людиною реалізуються через нормативно врегульовані цифрові механізми.

У цьому аспекті цифрова держава має оцінюватися не лише за кількістю створених сервісів або швидкістю отримання адміністративної послуги. Її якість визначається тим, чи забезпечує вона правову визначеність цифрових процедур, доступність публічних послуг, захист персональних даних, прозорість управлінських рішень, можливість оскарження, відповідальність суб'єктів владних повноважень і довіру людини до цифрової взаємодії з державою.

Інформаційне суспільство є ширшою соціальною категорією, що характеризує стан суспільного розвитку, у якому інформація, знання, цифрові мережі та інформаційні технології мають визначальне значення для економіки, політики, культури й соціальної взаємодії. Цифрова держава функціонує в умовах інформаційного суспільства, однак не є тотожною йому. Інформаційне суспільство описує загальний соціальний контекст, тоді як цифрова держава характеризує правову організацію публічної влади.

Інформатизація є процесом створення, розвитку та використання інформаційних систем, ресурсів і технологій. Вона створює технічні та організаційні передумови цифровізації, але не охоплює якісної зміни моделі публічного адміністрування. Електронне урядування, своєю чергою, є важливим сервісно-комунікаційним етапом розвитку цифрової держави, однак не вичерпує її змісту.

Цифрове врядування фокусується на організації управлінських процесів на основі даних, платформ, сервісної логіки, координації та інтегрованості. Цифрова трансформація є процесом якісної зміни державних інститутів, процедур і способів взаємодії під впливом цифрових технологій. Натомість цифрова держава є організаційно-правовим результатом такої трансформації та новою якістю функціонування публічної влади.

Принципово важливо, що цифрова держава не скасовує класичних вимог до держави як публічно-владного інституту. Держава не втрачає своєї юридичної природи лише тому, що діє через електронний сервіс, цифрову платформу, реєстр або інформаційну систему. Її рішення, дії та бездіяльність залишаються юридично значимими й повинні відповідати принципам законності, правової визначеності, пропорційності, недискримінації, прозорості, підзвітності та захисту прав людини.

Саме тому цифрова держава не може бути зведена до сервісної зручності. Людина у цифровій державі має бути не лише «користувачем» електронної послуги, а повноцінним суб'єктом права, щодо якого держава зберігає обов'язок діяти законно, обґрунтовано, передбачувано і відповідально. Якщо цифровий сервіс спрощує процедуру, але водночас ускладнює розуміння підстав прийняття рішення, обмежує можливість оскарження або створює залежність особи від непрозорої цифрової

логіки, така цифровізація не може вважатися повноцінною правовою модернізацією.

У цьому контексті особливого значення набуває правова природа цифрового середовища. У традиційній моделі публічного управління юридично значимі дії фіксувалися переважно через паперовий документ, безпосередню участь посадової особи та матеріальну адміністративну процедуру. У цифровій державі дедалі більшого значення набувають електронна ідентифікація, реєстровий запис, автоматизований обмін даними, електронний документ і цифровий слід адміністративної дії. Це не змінює сутності публічної влади, але змінює форму її юридичного прояву.

Відтак цифрову державу доцільно визначити як організаційно-правову модель здійснення публічної влади, за якої державні функції, адміністративні процедури, публічні послуги, міжвідомча взаємодія, облік юридично значимих даних і комунікація з людиною реалізуються через нормативно врегульоване цифрове середовище, що включає інформаційно-комунікаційні системи, електронні реєстри, цифрову ідентифікацію, електронні сервіси та механізми цифрової довіри.

Наукове значення такого підходу полягає у подоланні технократичного звуження поняття цифрової держави. Якщо цифрова держава розуміється лише як набір сервісів, то поза увагою залишаються правовий режим цифрових процедур, юридична відповідальність суб'єктів, гарантії прав людини, прозорість цифрових рішень, захист даних та інформаційна безпека. Якщо ж цифрову державу розглядати як організаційно-правову модель публічної влади, тоді цифровізація набуває не лише технологічного, а й правового, інституційного та гарантійного змісту.

Практичне значення запропонованого підходу полягає у можливості точнішого формулювання державної політики цифрової трансформації. Така політика має бути спрямована не тільки на розширення переліку електронних послуг, а й на забезпечення правової визначеності цифрових процедур, належного режиму даних, відповідальності суб'єктів, контролю за цифровими рішеннями, доступності сервісів для різних груп населення та довіри до цифрової взаємодії з державою.

Отже, людиноцентричне розуміння цифрової держави полягає у тому, що цифровізація має бути не самоціллю, а способом підвищення якості публічної влади, посилення гарантій прав людини, забезпечення доступу до держави та формування довіри до правових рішень у цифровому середовищі. Цифрова держава є зрілою не тоді, коли більшість послуг формально доступна онлайн, а тоді, коли цифровий формат не послаблює, а посилює законність, прозорість, відповідальність і захист людини.

Таким чином, можна зробити наступні висновки:

1. Цифрова держава є самостійною теоретико-правовою категорією, що не зводиться до інформатизації, електронного урядування, електронної демократії, цифрового врядування або цифрової

трансформації. Вона відображає нову організаційно-правову якість здійснення публічної влади у цифровому середовищі.

2. Електронне урядування слід розглядати як історичний і функціональний етап становлення цифрової держави, але не як її повний зміст. Цифрова держава охоплює ширший комплекс правових, управлінських, інформаційних, процедурних і безпекових відносин.

3. Людиноцентричний зміст цифрової держави полягає у тому, що людина має залишатися не пасивним користувачем електронного сервісу, а повноцінним суб'єктом права, щодо якого держава зберігає обов'язок забезпечувати законність, прозорість, доступність, можливість оскарження, захист даних і відповідальність за цифрові рішення.

Список використаних джерел

1. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 01.12.2022 № 2807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20>
2. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 № 649-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-p>
3. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p>.
4. Castells M. The Rise of the Network Society. 2nd ed. Oxford : Wiley-Blackwell, 2010. 656 p.
5. Fountain J. E. Building the Virtual State: Information Technology and Institutional Change. Washington, D.C. : Brookings Institution Press, 2001. 256 p.
6. Dunleavy P., Margetts H., Bastow S., Tinkler J. Digital Era Governance: IT Corporations, the State, and e-Government. Oxford : Oxford University Press, 2006. 302 p.
7. Захист прав, приватності та безпеки людини в інформаційну епоху : монографія / В.Г. Пилипчук, В.М. Брижко, І.М. Доронін та ін. ; за заг. ред. В.Г. Пилипчука. Київ ; Одеса : Фенікс, 2020. 260 с.
8. Баранов О.А. Інтернет і право: об'єкт і предмет регулювання. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2011. № 4. С. 155-162.
9. Клімушин П.С. Електронне урядування в інформаційному суспільстві : монографія / П.С. Клімушин, А.О. Серенко; Нац. акад. держ. управління при Президенті України, Харк. регіон. ін-т держ. управління. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2010. 312 с.
10. Каліщенко Є. Правове забезпечення розвитку електронного урядування в Україні. *Право. Людина. Довкілля*. 2020. Vol. 11, № 1. С. 110-117.